

การวิเคราะห์แนวคิดนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติในทัศนะ ของนักบุญโทมัส อไควนัส*

An Analysis of Natural Law Jurisprudence in the Thought of Saint Thomas Aquinas

พระระวี หมั่นสุข, จักรพรรณ วงศ์พรพวัน และจรัส ลีกา

Phornravi Muensuk, Chakraphan Wongpraphan and Jaras leeka

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail: phornravi1967@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการของนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติ 2) ศึกษาโครงสร้างกฎหมายธรรมชาติในทัศนะของนักบุญโทมัส อไควนัส และ 3) วิเคราะห์เกณฑ์ความชอบธรรมของกฎหมายมนุษย์ตามกรอบความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผล ศีลธรรม และความดีส่วนรวม ใช้การวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษางานปฐมภูมิของอไควนัสร่วมกับหนังสือ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์เนื้อหาด้วยการจำแนกประเด็น ดีความ และสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. นิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติพัฒนาจากการแสวงหาหลักความยุติธรรมที่อยู่เหนือคำสั่งของผู้ปกครองในปรัชญากรีก สู่การอธิบายเชิงเทววิทยาในยุคกลาง หลักสำคัญคือกฎหมายไม่ได้มีความชอบธรรมเพียงเพราะรัฐตราขึ้น แต่ต้องสัมพันธ์กับเหตุผล ความยุติธรรม และศีลธรรม
2. อไควนัสจัดความสัมพันธ์ของกฎหมายเป็น 4 ระดับ ได้แก่ กฎนิรันดร์ กฎธรรมชาติ กฎหมายมนุษย์ และกฎศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์เข้าถึงหลักพื้นฐานของกฎธรรมชาติผ่านเหตุผล ส่วนกฎหมายมนุษย์ทำหน้าที่กำหนดรายละเอียดให้เหมาะกับสังคมและต้องมุ่งความดีส่วนรวม
3. ความชอบธรรมของกฎหมายมนุษย์พิจารณาจากที่มา เนื้อหา และจุดหมาย กฎหมายต้องออกโดยผู้มีอำนาจที่รับผิดชอบต่อส่วนรวม มีเนื้อหาสอดคล้องกับเหตุผลและความยุติธรรม และมุ่งประโยชน์ร่วมของชุมชน กฎหมายที่บกพร่องอาจไม่มีพันธะทางมโนธรรม แต่การไม่ปฏิบัติตามต้องพิจารณา

*ได้รับบทความ: 13 มิถุนายน 2568; แก้ไขบทความ: 27 กันยายน 2569; ตอรับตีพิมพ์: 30 กันยายน 2569

ความสงบของสังคมและความเสียหายที่จะเกิดแก่ส่วนรวมด้วย

คำสำคัญ: นิติปรัชญา; กฎหมายธรรมชาติ; ความชอบธรรมของกฎหมาย; นักบุญโทมัส อไควนัส

Abstract

This study aimed to: (1) examine the development of natural law jurisprudence; (2) investigate the structure of natural law in the thought of Saint Thomas Aquinas; and (3) analyze the criteria for the legitimacy of human law within the framework of the relationship among reason, morality, and the common good. This study employed documentary research, drawing on Aquinas's primary works as well as relevant books, scholarly articles, and research studies. The data were analyzed through thematic classification, interpretation, and synthesis in accordance with the research objectives.

The findings revealed that:

1. Natural law jurisprudence developed from the search in Greek philosophy for principles of justice that transcend the commands of rulers to a theological account of law in the Middle Ages. A fundamental principle of the natural law tradition is that law does not acquire legitimacy merely because it is enacted by the state; rather, it must be grounded in reason, justice, and morality.
2. Aquinas conceptualized law as comprising four interrelated types: eternal law, natural law, human law, and divine law. Human beings apprehend the fundamental principles of natural law through reason, while human law specifies these principles in ways appropriate to particular social circumstances and must be directed toward the common good.
3. The legitimacy of human law is determined by its source, content, and purpose. Law must be enacted by an authority responsible for the community, be consistent with reason and justice, and be directed toward the common good. A defective or unjust law may lack binding force in conscience; however, noncompliance must also be considered in light of social order and the potential harm that may result to the common good.

Keywords: Jurisprudence; Natural Law; Legal Legitimacy; Thomas Aquinas

1. บทนำ

ปรัชญากฎหมายธรรมชาติตั้งคำถามว่ากฎหมายที่รัฐตราขึ้นมีความชอบธรรมจากอำนาจของผู้ตราเพียงพหรือไม่ ประเด็นนี้มีรากจากปรัชญากรีกซึ่งแยกความยุติธรรมตามธรรมชาติออกจากข้อตกลงของมนุษย์ ก่อนจะได้รับการศึกษาใหม่ภายใต้บริบทคริสต์ศาสนาในยุคกลาง ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 5-15 ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักร อำนาจการเมือง และระบบกฎหมายทำให้ข้อถกเถียงเรื่องเหตุผลศีลธรรม และอำนาจของผู้ปกครองมีความสำคัญมากขึ้น (ศิริพงษ์ ลดาวัลย์ ณ อยุธยา, 2559, หน้า 142-155)

นักบุญโทมัส อควินัส (Saint Thomas Aquinas, ค.ศ. 1225-1274) เสนอคำอธิบายกฎหมายอย่างเป็นระบบโดยผสมผสานปรัชญาอริสโตเติลกับเทววิทยาคริสต์ เขานิยามกฎหมายว่าเป็นข้อกำหนดแห่งเหตุผลที่มุ่งความดีส่วนรวม ประกาศโดยผู้มีหน้าที่ดูแลชุมชน และแบ่งกฎหมายออกเป็นกฎนิรันดร์ กฎธรรมชาติ กฎหมายมนุษย์ และกฎศักดิ์สิทธิ์ (Aquinas, 2000) โครงสร้างนี้ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างกฎธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์รับรู้หลักพื้นฐานได้ด้วยเหตุผล กับกฎหมายมนุษย์ ซึ่งผู้มีอำนาจทางการเมืองกำหนดรายละเอียดเพื่อใช้กับสถานการณ์เฉพาะ กฎหมายทั้งสองจึงมิได้มีผู้บัญญัติในความหมายเดียวกัน

กฎธรรมชาติในทัศนะของอควินัสใช้กฎหมายที่เขียนไว้ในธรรมชาติ หากเป็นการที่สิ่งมีชีวิตมีส่วนร่วมในกฎนิรันดร์ หลักพื้นฐานคือการมุ่งทำความดีและหลีกเลี่ยงความชั่ว ส่วนกฎหมายมนุษย์เกิดจากการนำหลักดังกล่าวมาสรุปหรือกำหนดรายละเอียดให้ใช้ได้จริงในชุมชน (จรัญ โฆษณานันท์, 2563, หน้า 65-72) ความชอบธรรมของกฎหมายจึงพิจารณาทั้งอำนาจในการตรา ความสัมพันธ์กับเหตุผล ความเป็นธรรมของภาระที่กำหนด และจุดหมายเพื่อส่วนรวม

งานศึกษาที่มีอยู่ส่วนหนึ่งอธิบายพัฒนาการของกฎหมายธรรมชาติหรืออิทธิพลต่อกฎหมายมหาชน ขณะที่อีกส่วนมุ่งตีความสถานะของกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมในงานของอควินัส แต่ยังคงจัดความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายทั้ง 4 ระดับกับเกณฑ์ประเมินกฎหมายมนุษย์ให้ขัด โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างการไม่มีความชอบธรรมทางศีลธรรมกับการสิ้นสภาพทางกฎหมาย (วรพจน์ สืบประเสริฐกุล, 2567, หน้า 93-94)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงศึกษาพัฒนาการของนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติ อธิบายโครงสร้างกฎหมายในทัศนะของนักบุญโทมัส อควินัส และสังเคราะห์เกณฑ์ที่ใช้พิจารณาความชอบธรรมของกฎหมายมนุษย์ ผลการวิเคราะห์มุ่งชี้ขอบเขตของเหตุผล ศีลธรรม ความดีส่วนรวม และมโนธรรม โดยไม่ถือว่าความขัดแย้งทางศีลธรรมทุกกรณีทำให้กฎหมายหมดผลบังคับโดยอัตโนมัติ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติ
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างกฎหมายธรรมชาติในทัศนะของนักบุญโทมัส อควินัส
3. เพื่อวิเคราะห์เกณฑ์ความชอบธรรมของกฎหมายมนุษย์ตามกรอบความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผล

ศีลธรรม และความดีส่วนรวม

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยวิเคราะห์หมโนทัศน์มากกว่าการสำรวจข้อเท็จจริงเชิงปริมาณ หน่วยวิเคราะห์ ได้แก่ ข้อความและข้อโต้แย้งเกี่ยวกับความหมายของกฎหมาย ลำดับชั้นของกฎหมาย เหตุผล ศีลธรรม ความดีส่วนรวม และกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม

1. แหล่งข้อมูล ประกอบด้วยเอกสารปฐมภูมิ คือ Treatise on Law ใน Summa Theologiae ของนักบุญโทมัส อควไนัส และเอกสารทุติยภูมิที่ปรากฏในรายการอ้างอิง ได้แก่ หนังสือนิติปรัชญา ประวัติปรัชญาการเมือง วิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการที่ศึกษาแนวคิดกฎหมายธรรมชาติ เกณฑ์คัดเลือกคือเอกสารต้องกล่าวถึงประเด็นตามวัตถุประสงค์ มีข้อมูลผู้แต่งและแหล่งเผยแพร่ที่ตรวจสอบได้ และสามารถเปรียบเทียบการตีความได้

2. การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลบรรณานุกรม สถานะของเอกสาร ประเด็นสำคัญ และข้อความที่ใช้ประกอบการตีความ จากนั้นตรวจสอบความสอดคล้องของสาระระหว่างแหล่งข้อมูล จัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อ และวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความ ขึ้นสังเคราะห์แยกข้อความของอควไนัสออกจากคำอธิบายของนักวิชาการภายหลัง แล้วเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกฎนิรันดร์ กฎธรรมชาติ กฎหมายมนุษย์ และเกณฑ์ความดีส่วนรวม ข้อสรุปที่ไม่มีหลักฐานตรงรองรับถูกต้องหรือเสนออย่างมีเงื่อนไข

4. สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์แนวคิดนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติในทัศนะของนักบุญโทมัส อควไนัส สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. พัฒนาการของนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติ แนวคิดกฎหมายธรรมชาติมีจุดเริ่มจากการแสวงหามาตรฐานความยุติธรรมที่ไม่ขึ้นกับชนบหรือคำสั่งของผู้ปกครอง ปรัชญากรีกให้ความสำคัญกับธรรมชาติ เหตุผล และความดี ส่วนยุคกลางนำกรอบดังกล่าวมาสัมพันธ์กับเทววิทยาครีสต์ กฎหมายธรรมชาติจึงทำหน้าที่เป็นมาตรฐานวิพากษ์กฎหมายมนุษย์ แต่การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคใหม่ทำให้ฐานอธิบายค่อยๆ เคลื่อนจากระเบียบที่มีพระเจ้าเป็นรากฐานไปสู่เหตุผลและสิทธิของมนุษย์มากขึ้น (Rahmatina et al., 2025, pp. 1536-1548) สาระร่วมของแนวคิดนี้อยู่ที่การแยกการมีผลใช้บังคับออกจากความชอบธรรมกฎหมายมนุษย์อาจมีสถานะเป็นกฎหมายในระบบ แต่ยังถูกประเมินด้านเนื้อหาได้ด้วยเหตุผล ความยุติธรรม และศีลธรรม ประเด็นดังกล่าวทำให้กฎหมายธรรมชาติดังกล่าวมีความหมายต่อการศึกษานิติธรรมและข้อจำกัดของอำนาจรัฐ โดยต้องหลีกเลี่ยงการกล่าวว่าหลักสิทธิมนุษยชนหรือรัฐธรรมนูญสมัยใหม่เกิด

จากอโศกโดยตรงเพียงแหล่งเดียว

2. โครงสร้างกฎหมายในทัศนะของนักบุญโทมัส อโศก กุญชรินทร์ หมายถึงระเบียบแห่งเหตุผลที่กำกับสรรพสิ่ง กฎธรรมชาติคือการที่มนุษย์มีส่วนร่วมในระเบียบนั้นผ่านเหตุผล กฎหมายมนุษย์เป็นข้อกำหนดเฉพาะที่ได้จากหลักกฎธรรมชาติ ส่วนกฎศักดิ์สิทธิ์เป็นข้อกำหนดที่มนุษย์รับรู้ผ่านการเปิดเผยทางศาสนา (Aquinas, 2000) ลำดับดังกล่าวมิได้หมายความว่าผู้ตรากฎหมายทุกระดับเป็นบุคคลหรือองค์กรเดียวกัน กฎหมายมนุษย์เกิดจากผู้มีอำนาจดูแลชุมชน ขณะที่กฎธรรมชาติไม่ใช่บัญญัติที่องค์กรของรัฐสร้างขึ้น เหตุผลเชื่อมกฎธรรมชาติกับการปฏิบัติ มนุษย์รับรู้หลักทั่วไปว่าควรทำความดีและหลีกเลี่ยงความชั่ว แล้วใช้การพิจารณาเชิงปฏิบัติกำหนดข้อปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบท กฎหมายมนุษย์จึงอาจแตกต่างกันได้ในรายละเอียด แต่ไม่ควรขัดกับหลักพื้นฐานของความยุติธรรม ความดีส่วนรวมไม่ใช่ผลประโยชน์ทั่วไปที่เกิดแก่คนจำนวนมากเท่านั้น แต่หมายถึงเงื่อนไขร่วมที่ทำให้สมาชิกของชุมชนดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบและพัฒนาคุณธรรมได้ กฎหมายจึงต้องกระจายภาระอย่างเป็นธรรมและไม่ใช้ประโยชน์ส่วนตัวของผู้ปกครองเป็นจุดหมาย (Aquinas, 2000) มโนธรรมทำหน้าที่นำความรู้ทางศีลธรรมมาประเมินการกระทำเฉพาะกรณี จึงสัมพันธ์กับกฎธรรมชาติผ่านการใช้เหตุผล หากกฎหมายมนุษย์ขัดต่อความดีส่วนรวมหรือกำหนดภาระอย่างไม่เป็นธรรม บุคคลอาจเห็นว่ากฎหมายนั้นไม่มีพันธะทางมโนธรรม การตัดสินใจไม่ปฏิบัติตามต้องคำนึงถึงความเสียหายและความปั่นป่วนที่อาจเกิดแก่สังคมด้วย

3. เกณฑ์วิเคราะห์ความชอบธรรมของกฎหมายมนุษย์ การสังเคราะห์พบเกณฑ์ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ที่มา กฎหมายต้องออกโดยผู้มีหน้าที่ดูแลชุมชน 2) เนื้อหา ต้องสอดคล้องกับเหตุผลและไม่ละเมิดหลักความยุติธรรมพื้นฐาน และ 3) จุดหมาย ต้องมุ่งความดีส่วนรวม เกณฑ์ทั้งสามแสดงว่าความถูกต้องตามขั้นตอนเป็นเงื่อนไขสำคัญ แต่ยังไม่เพียงพอสำหรับความชอบธรรมทางศีลธรรม กฎหมายที่ไม่เป็นธรรมมิได้ทั้งกรณีมุ่งประโยชน์ของผู้ปกครอง กำหนดภาระเกินอำนาจ หรือกระจายภาระอย่างไม่เสมอภาค ความบกพร่องดังกล่าวทำให้พันธะทางมโนธรรมอ่อนลง แต่ไม่ควรสรุปว่าประชาชนมีสิทธิต่อต้านทุกกรณีโดยไม่พิจารณาผลต่อส่วนรวม การแยกสถานะทางกฎหมายออกจากพันธะทางศีลธรรมช่วยลดความคลุมเครือของถ้อยคำว่า กฎหมายยุติธรรมไม่ใช่กฎหมาย (วรพจน์ สืบประเสริฐกุล, 2567, หน้า 93-94)

5. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์แนวคิดนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติในทัศนะของนักบุญ โทมัส อโศก สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ว่า

1. พัฒนาการของกฎหมายธรรมชาติไม่ใช่การเปลี่ยนจากศาสนาสู่เหตุผลแบบตัดขาดกัน แต่เป็นการเปลี่ยนฐานอธิบายและน้ำหนักของเหตุผลในแต่ละยุค Rahmatina et al. (2025, pp. 1536-1548) อธิบายว่าความคิดสมัยใหม่ให้เหตุผลมนุษย์และสิทธิของบุคคลมีบทบาทมากขึ้น ขณะที่ Ebeh

(2016, pp. 2041-2054) ชี้ว่าโครงสร้างของอไควนัสยังคงผูกเหตุผลกับจุดหมายเชิงเทววิทยา ผลการศึกษานี้จึงเห็นว่าอไควนัสเป็นจุดเชื่อมระหว่างศรัทธากับเหตุผล มากกว่าจะเป็นจุดเปลี่ยนสู่โลกวิสัยโดยสมบูรณ์

2. กฎหมายมนุษย์มีความชอบธรรมเมื่อเชื่อมโยงกับกฎธรรมชาติผ่านเหตุผลและมุ่งความดีส่วนรวม มิใช่เพราะเป็นคำสั่งของรัฐเพียงอย่างเดียว โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ (2564, หน้า 57) อธิบายความตึงเครียดระหว่างกฎหมายธรรมชาติดกับกฎหมายบ้านเมืองในการก่อรูปกฎหมายมหาชน สอดคล้องกับวรพจน์ สืบประเสริฐกุล (2567, หน้า 93-94) เสนอว่ากฎหมายที่ขัดกับกฎหมายธรรมชาติอาจยังมีนิติสถานะในบางเงื่อนไข ข้อค้นพบนี้สนับสนุนการแยก ผลใช้บังคับออกจากพันธะทางโมรธรรม ทำให้การอภิปรายกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมมีความละเอียดกว่าการปฏิเสธสถานะของกฎหมายทั้งหมด

3. เหตุผล โมรธรรม และความยุติธรรมทำงานต่อเนื่องกัน เหตุผลทำให้มนุษย์รับรู้หลักกฎธรรมชาติ โมรธรรมนำหลักนั้นมาประเมินการกระทำเฉพาะกรณี และความยุติธรรมเป็นเกณฑ์ตรวจสอบเนื้อหาและการกระจายภาระของกฎหมาย สุขสมัย น่วมบัณฑิต และคณะ (2564, หน้า 160-161) นำกรอบกฎหมายธรรมชาติดไปพิจารณาหลักสิทธิและการจำกัดอำนาจในรัฐธรรมนูญไทย การนำกรอบนี้มาใช้ควรเป็นการตั้งคำถามต่อความชอบธรรม มิใช่การข้ามกระบวนการตีความและตรวจสอบตามระบบกฎหมาย

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ผู้สอนนิติปรัชญาควรใช้โครงสร้างกฎหมาย 4 ระดับอธิบายความแตกต่างระหว่างกฎธรรมชาติกับกฎหมายมนุษย์ เพื่อป้องกันความเข้าใจว่าทั้งสองมีผู้บัญญัติและวิธีบังคับใช้เหมือนกัน

1.2 การวิเคราะห์ความชอบธรรมของกฎหมายควรพิจารณาที่มา เนื้อหา และจุดหมายร่วมกัน โดยใช้เหตุผล ความยุติธรรม และความดีส่วนรวมเป็นกรอบอภิปราย ไม่ควรใช้ผลการศึกษานี้แทนคำวินิจฉัยทางกฎหมายในคดีเฉพาะ

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

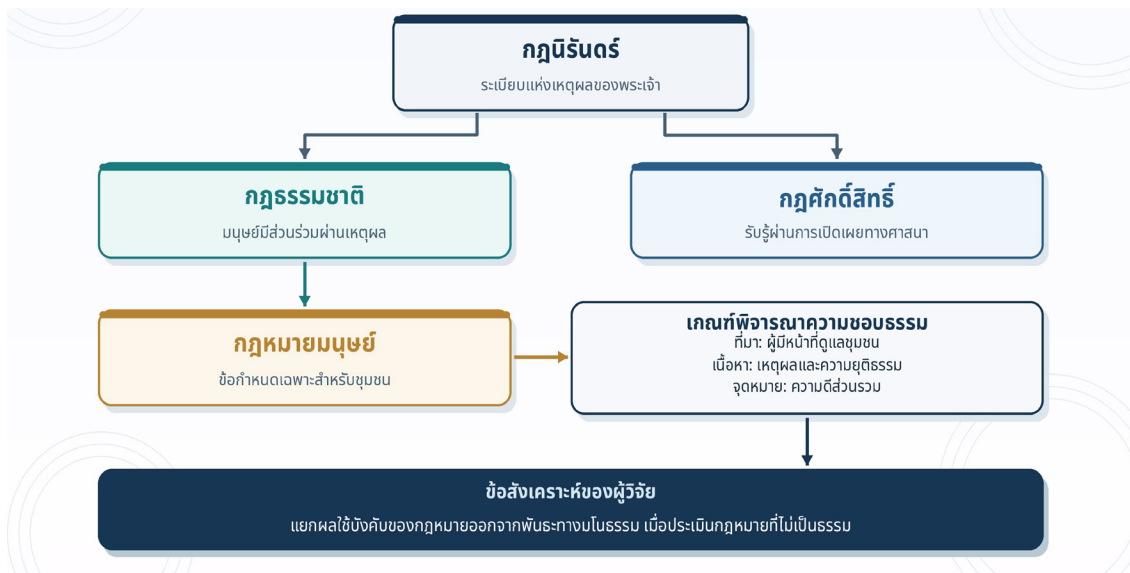
ควรศึกษาความหมายของกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมจากข้อความปฐมภูมิอย่างละเอียด เปรียบเทียบอไควนัสกับนักคิดกฎหมายบ้านเมือง และใช้การวิเคราะห์เอกสารเชิงเปรียบเทียบกับคำวินิจฉัยหรือกฎหมายที่กำหนดขอบเขตชัดเจน

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์แนวคิดนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติในทัศนะของนักบุญโทมัส อไควนัส ผลการวิจัยสังเคราะห์องค์ความรู้เป็นกรอบความชอบธรรมของกฎหมายมนุษย์ ซึ่งเริ่มจากกฎ

นิรันดร์ในฐานะระเบียบแห่งเหตุผล มนุษย์มีส่วนร่วมผ่านกฎธรรมชาติและใช้เหตุผลกำหนดกฎหมายมนุษย์ให้เหมาะกับบริบท กฎหมายมนุษย์จึงต้องผ่านการประเมิน 3 ด้าน ได้แก่ ผู้มีอำนาจตรา เนื้อหาที่เป็นธรรม และจุดหมายเพื่อความสุขส่วนรวม ความดีส่วนรวมในที่นี้หมายถึงเงื่อนไขร่วมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาคุณธรรมของสมาชิก ไม่ใช่ผลประโยชน์ของผู้ปกครองหรือเพียงผลรวมความพึงพอใจของปัจเจก กรอบดังกล่าวช่วยแยกผลใช้บังคับของกฎหมายออกจากพันธะทางมโนธรรม และกำหนดขอบเขตการวิพากษ์กฎหมายที่ไม่เป็นธรรมอย่างรอบคอบ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ บุญเจือ. (2522). *ปรัชญายุคกลาง*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2548). *การเมืองการปกครองไทย: หลายมิติ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2564). แนวความคิดกฎหมายธรรมชาติและกฎหมายบ้านเมืองที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของกฎหมายมหาชน. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ*, 12(2), 57-72.
- จรัญ โฆษณานันท์. (2563). *นิติปรัชญา*. (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิริพงษ์ ตตาวัลย์ ณ อยุธยา. (2559). *ความคิดทางการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง*. เชียงใหม่: คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- สุขสมัย นำบัณฑิตย์, จักรพรรณ วงศ์พรพวัน, สุวิน ทองปั้น และจรัส ลีกา. (2564). ปรัชญากฎหมาย
ธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. *วารสารบัณฑิตศึกษา
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 8(4), 160-173.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2562). *ประวัติปรัชญาการเมือง เล่ม 1: อริสโตเติลถึงอไควนัส*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- วรพจน์ สืบประเสริฐกุล. (2567). ปัญหาที่ไม่ใช่ปัญหาในนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญ
โทมัส อไควนัส: การตีความใหม่ซึ่งนิติปรัชญาของนักบุญโทมัส อไควนัส. *วารสารรามคำแหง ฉบับ
นิติศาสตร์*, 13(2), 91-118.
- Aquinas, T. (2000). *Treatise on law*. (R. J. Regan, Trans.). Indianapolis, IN: Hackett Publishing
Company.
- Ebeh, J. I. (2016). The concept of natural law in Thomas Aquinas: A reconsideration of
traditional issues. *Quaestio Iuris*, 9(4), 2041-2054.
- Rahmatina, R., Mahendra, A., Savitri, D. A., Nasrichoffah, F., Nabilah, F., & Herlina, R. (2025).
The evolution of natural law from Thomas Aquinas to modern rationalist thought.
Devotion: Journal of Research and Community Service, 6(12), 1536-1548. <https://doi.org/10.59188/devotion.v6i12.25603>